

Handelsträdgårdar i Vallentuna

John och Svea Rundqvist, mina föräldrar, köpte tidigt 1942 Ensta gård i Ormsta i Vallentuna ett par mil norr om Stockholm. Gården var från början ett torp som hörde till den större Ormsta gård. Ensta omfattade när John och Svea köpte gården flera jordbruksfastigheter om totalt 14 tunnland, alltså knappt 7 ha (hektar), varav Ormsta 1:9 och 1:10 var där de hade sina odlingar. Stora delar var skog eller nedlagd betesmark men hur mycket som blev odlad i handelsträdgården finns inga uppgifter om. John hade innan flytten till Vallentuna arbetat många år i sin fars och farfars trädgårdar i Hässelby. Det var så han lärde sig yrket från grunden. Han hade stor erfarenhet av att ordna med bevattning och jordförbättring och av odling av framför allt grönsaker. Svea hade en annan bakgrund. Hon hade bland annat arbetat i sin mors handelsbod. Sveas mor var en mycket driftig kvinna som en tid drev en handelsbod i Spånga. Sveas far var möbelsnickare och byggmästare och var den som ansvarade för bygget av Svea och Johns nya hus i Vallentuna åren 1946–47. Det äldre huset blev arbetarbostad.

Anledningen till att de etablerade sig i Vallentuna och inte i Hässelby var troligen lägre markpriser i Vallentuna. Men det fanns redan en hel del handelsträdgårdar i Vallentuna. Där fanns bra mark, tillgång till vatten, hyfsat klimat (men generellt har Vallentuna ett tuffare inlandsklimat än Hässelby) och låg relativt nära marknaderna i Stockholm. De tidigaste handelsträdgårdarna i Vallentuna sände mycket av sina produkter in till staden med hjälp av Roslagsbanan. Roslagsbanans gren från Rimbo in till Stockholm invigdes redan 1885. Eftersom det var en jordbruksbygd fanns det också duktig arbetskraft, människor med kunskaper om jord och odling och vana att arbeta långa dagar

John och Svea Rundqvist flyttade 1942 från Hässelby till Vallentuna och startade sin handelsträdgård. De första åren hade de ingen bil utan cyklade mellan Vallentuna och Hässelby för att träffa släkten. Det är ungefär tre mil i varje riktning! Min äldste bror Björn sitter på barnsadeln. Släktfoto ca 1941.

under sommaren och vana att hugga i. Ett par år senare (1945) flyttade även Karl och Margit Ullgren från Hässelby till Vallentuna. Margit var John Rundqvists yngre syster så hon var upplärd i familjens trädgårdsodling och Karl hade arbetat i sin äldre bror Arturs handelsträdgård i Hässelby. De etablerade sin trädgård i Bällsta i södra Vallentuna.

Det var tufft att i början av 1940-talet, mitt under kriget, starta handelsträdgård. John var inkallad till militärtjänstgöring samtidigt som han och Svea slet för att få ordning på jord, vatten och allt annat. De hade ju också ett litet barn. Det berättas också från trädgårdarna i Hässelby om de stora svårigheter man hade under krigsåren med att få bränsle, fröer och planter. Det var också hårda vintrar under krigsåren vilket gjorde att framdrivningen av planter i varmbänkar och växthus kom igång senare än vanligt. Mina föräldrar drygade ut matkassan genom att ha egna höns och kaniner, vilket inte var så ovanligt under krigsåren. Det måste ha varit ett bra stöd att Kalle och Margit också flyttade till Vallentuna.

Roslagsbanan var ingen idealisk lösning på transporterna då det var stökigt att få produkterna från Östra station vidare in till Hötorget, Klarahallen eller de andra platserna där de skulle säljas. Bidragande till att handelsträdgårdar etablerade sig i Vallentuna var att Agne Bergs åkeri ordnade bra samordnade transporter med lastbil till partihallarna i Stockholm. Agnes åkeri skötte transporter åt många trädgårdar i Vallentuna, även några i norra delarna av kommunen, Lindholmen och Kårsta och några i Brottbys Råcksta, Stångberga. Men flera av dessa trädgårdar var mindre än Rundqvists och Ullgrens och från dem körde lastbilarna inte varje dag. Till Ullgrens och Rundqvists trädgårdar kom någon av åkeriets bilar sent på kvällen, kanske framåt 9-tiden och hämtade lådorna med dagens skörd av grönsaker, som sedan kördes in till partihallarna mycket tidigt nästa morgon. Senast klockan fem skulle varorna vara framme. Agne Berg själv var lätt att känna igen, han lär ha varit 212 cm lång på modiga 136 kg! Uppgiften togs senare över av sonen Bengt Berg som fortsatte till mitten av 1980-talet. Ett annat åkeri, Fritz och Lennart Johanssons, körde i mitten på 1900-talet också produkter från trädgårdar i bland annat Kårsta och Ekskogen i norra Vallentuna in till Stockholm. En

del små trädgårdar sålde sina produkter till grönsaksfirmor som åkte runt och hämtade grönsakerna. Det förekom också att man sålde direkt till konsumenter.

Agne Bergs åkeri hade stor betydelse i bygden. Här kör man som lövad "skrinda" till midsommarfirande 1969.

Foto erhållet från Håkan Berg, Agne Bergs sonson.

I Ormstalund utmed Lingsbergsvägen låg Wandels trädgård. Mauritz Wandel var förmodligen den första som startade handelsträdgård i Vallentuna, år 1903. Senare övertog sonen Gösta verksamheten. Verksamheten upphörde under tidigt 1970-tal.

I Okvista i Vallentuna fanns Ivar Bergströms handelsträdgård, "Ivar i Hyddan". Andra trädgårdar fanns i Okvistaområdet, en var Emil Erlandssons i Asplunda och ytterligare en var Sven Roséns. I Cedersdal i Okvistaområdet fanns på 1920-talet en handelsträdgård driven av Erland Konrad Olsson och senare av Karl och Robert Esk.

I Lindholmen i norra Vallentuna fanns flera handelsträdgårdar, en av de större där var Slumsta handelsträdgård. Andra var Lindbloms och Karlssons. I Eriksdal i Kårsta i norra Vallentuna fanns en trädgård som specialiserat sig på att odla rabarber. Den drevs av familjen Edlinds ända från 1914 till in på 1970-talet. En trädgård fanns även i Ormgården i sydöstra Vallentuna, nära Ullnasjön.

Trädgårdsmästare Mauritz Wandel sätter ut plantor på trädgårdsmästeriet i Ormstalund i östra Ormsta. Mauritz kom från Lübeck och köpte Ormstalund 1902. Fotograf okänd. Foto från 1930, hämtat från Vallentuna bildarkiv.

Slumsta handelsträdgård i Lindholmen etablerades 1945 av Agnes och Folke Hallgren. Växthuset byggdes året därpå och en del av det finns ännu kvar sommaren 2023. I övrigt har bostadshus byggts på större delen av odlingsmarken.

I Bällsta fanns en period ganska många handelsträdgårdar, så många som ett tjugotal och en del redan under 1920- och 30-talen. En anledning var att Bällsta gårds mark köptes av Rinkesta Trävaru AB som styckade av mark genom "AB Billiga Tomter" och dessutom var närheten till Vallentunasjön bra då det gav gynnsamt lokalklimat och bra möjligheter till bevattning. Lundins som hade en fisk- och blomsterhandel i Vallentuna hade även en egen mindre odling i Bällsta. Lundins fisk- och blomsterhandel låg i södra änden av Centralvägen men övertogs efter en tid av Sven Rosén med fru och de sålde även en del av John och Svea Rundqvists produkter. Rosén hade, som jag nämnt, en trädgård i Okvistaområdet. En av de större handelsträdgårdarna var Heidmarks som hade ett utmärkt läge med mark som sluttade mot väster intill Vallentunasjön. Det var från början två bröder Pettersson som redan på 1920-talet startade varsin trädgård, Tunagården respektive Heidegården. Så småningom slogs de ihop och kallades Heidmarks handelsträdgård. De odlade främst i växthus med inriktning på blommor, som de körde till Klarahallen och från 1960-talet till Årsta partihallar i egen lastbil. En annan i Bällsta var Gustav och Vesta Pihls trädgård som odlade mycket rosor och chrysantemum. Ytterligare en i Bällsta var Oskar Örvi, som specialiserade sig på gräslök. Granne med Ullgren i Bällsta fanns Elis och Henny Petterssons trädgård i Furulund som odlade grönsaker av olika slag. Deras son Sven fortsatte odlingarna till slutet av 1980-talet. I västra Bällsta fanns också A V Widström med en ganska stor grönsaksodling.

Heidmarks hämtade lök från Holland med lastbil. (Foto från 1949 hämtat från Vallentuna bildarkiv, fotograf okänd)

Heidmarks trädgård upphörde i slutet av 1970-talet. Där finns nu ett populärt bostadsområde med det träffande namnet Örtagården. På foto ovan: Gösta och Birgitta Heidmark 1979, fotograf Yngve Sjögren. Fotot nedan, från 1983 av Tor Neymark. Båda bilderna hämtade från Vallentuna bildarkiv. Det känns tragiskt att åtskilliga decenniers slit slutade så här!

Tulpaner i Rydells växthus. Foto erhållet från Blomsterboda Nord AB.

1947 startade Rydells sitt företag i Stängselboda i västra Vallentuna. Starten var egentligen att John Rydell sålde blommor redan 1912 vid Kornhamnstorg i Stockholm och det är blommor de blivit trogna. De odlade i början grönsaker i Vallentuna men har senare blivit ett av de största företagen i landet när det gäller blommor från lök. De importerar löken från Holland och har mycket moderna växthus som har datastyrd teknik för temperatur, luftfuktighet och ljus.

Sedan några år tillbaka har Rydells gått ihop med andra företag och bildat Blomsterboda. De samarbetar med ett 70-tal lokala odlare och handelsträdgårdar i landet och med fortsatta odlingar i växthuset i Vallentuna. De distribuerar blommorna direkt till dagligvaruhandeln i en stor del av Mellansverige med egna bilar. Familjen Rydell har nu lämnat verksamheten.

Men det fanns fler i Vallentuna under några decennier. Totalt lär det ha funnits upp emot 40 handelsträdgårdar i Vallentuna - men inga av dessa är märkligt nog dokumenterade i storverket "Svenska trädgårdar". Några som nämnts är Carl Carlsson i Solåker, Axel Larsson i Ekudden, Ragnar Linder i Ormsta, Magnus Rönnlund i Högdala och

Petrus Öberg i Rickeby. De flesta var förhållandevis små trädgårdar och de flesta lades ner under åren efter andra världskriget. Åren under och runt andra världskriget kunde inte frukt, grönsaker och blommor importeras och transporter var svåra att klara på grund av bensinransonering varför även små handelsträdgårdar fick stor betydelse. Men ganska snart blev utvecklingen likartad som i Hässelby. Den ökande importen av grönsaker och blommor gjorde lönsamheten allt sämre. Specialisering blev vanlig, men många klarade ändå inte konkurrensen. Nästan alla handelsträdgårdar i Vallentuna slutade sina verksamheter under 1960- och 70-talen. Nu finns bara några få kvar i hela Storstockholmsområdet. Gemensamt för de som överlevt till idag är att de satsat på stordrift och specialisering. Det måste man väl säga om Swegro på Färingsö som har egna växthusodlingar men som numera framför allt är en stor grossist inom grönsaker. En av de största i landet när det gäller tulpaner och annan blomsterlök är Alverbäcks på Färingsö. Deras odling startade 1968. De räknar år 2021 med att få fram 29 miljoner tulpaner mellan jul och fram till påsk.

Ullgrens handelsträdgård i Vallentuna

När Sammy och jag var barn fick vi (precis som våra respektive syskon) hjälpa till en hel del i våra respektive föräldrars trädgårdar med att lufta drivbänksfönstren, lägga på vassmattor, rensa ogräs, bära korgar med sallat.... Men vi hade kul också! Jag minns att vi badade i Ullgrens bevattningsdammar bland förskräckta grodor och läskiga blodiglar.

Mina kusiner Sammy och Jimmy Ullgren har ända till sommaren 2021 kämpat på med odlingar på friland och i växthus. De har odlat mycket sallat för restauranger, men även andra grönsaker och mycket blommor, på senare år mest lobelia i växthus. De har sedan ett antal år även en trädgårdsbutik, Solgården. De har de senaste åren varit nästan de enda i hela Stockholmstrakten som yrkesmässigt odlat grönsaker. De är faktiskt femte generationens trädgårdsmästare om man räknar från farfars farfar Erik Rundqvist. Och man kanske inte ska kalla det för att ha kämpat - visst har det varit långa dagar och mycket slit men de har odlat ända till nu för att det var roligt.

Karl och Margit Ullgren köpte alltså mark 1945 i svagt sluttande sydläge i Bällsta, södra Vallentuna. De tog med sig kunskaper från Hässelby om att odla både grönsaker och blommor när de etablerade sig i Vallentuna. Kalle Ullgren arbetade många

år hos sin bror Artur som hade handelsträdgård i Hässelby, inte långt från trädgårdarna som farfars far hade eller farfar Anton Rundqvist hade (Margits far). Eftersom Ullgren och Rundqvist nästan var grannar var det väl inte så svårt för Kalle och Margit att hitta varandra...

Bland det första de gjorde var att säkra vatten till odlingarna. De började med att dra en vattenledning ända från Vallentunasjön. Mycket snart grävde de också dammar i anslutning till diket som går i svackan nedanför större delen av odlingsmarken och något år senare byggde de ett pumphus med en hydrofor som kunde pumpa ut vatten till odlingarna.

De satsade precis som mina föräldrar på sallatsoodling i stor skala och för det är bra odlingsjord avgörande varför förbättring av jorden med stallgödsel och sopkompost var viktig. Till en början var det huvudsallat man odlade, senare även isbergssallat. Men att odla isberg började på 1970-talet bli svårare då den blev en mer industriodlad produkt som importerades billigt från Holland och Spanien, men konkurrens från skånska odlare blev också kännbar. Meloner var en annan viktig gröda, men även dill, spenat, purjolök, selleri, persilja och rädisor med mera. Handelsträdgården fick stor omfattning med ett par helårsanställda och dessutom några säsongsanställda.

Björkesta i Bällsta med växthus och stora sallatsodlingar, en hel del under fiberduk, och till höger i bild pumphuset där bevattningsdammarna ligger. Maj 2018.

För Kalle och Margit Ullgren i Vallentuna var meloner i många år en viktig gröda, liksom den var för John och Svea Rundqvist. Här har vi Kalle till höger, bredvid honom de äldsta sönerna. Släktfoto ca 1953.

Odlingarna var på både friland och i drivbänkar. Men snart byggdes också växthus, kanske främst därför att även blommor var viktiga i deras odlingar. Då ska man veta att växthus inte bara är en kostsam investering utan för också med sig höga driftskostnader. Framför allt är det uppvärmningen som är kostsam. De tidiga växthusen från förra seklet värmdes upp med pannor som eldades med ved eller kol, koks. På 1950-talet blev oljeuppvärmning det vanliga och så var det även hos Ullgren. Under senaste decennierna har de flesta handelsträdgårdar gått över till att istället värma växthusen med biobränslen i pellets pannor. Det har också kommit bättre teknik för att isolera växthus och att reglera värmen i växthus. Men problem som lätt kommer med bättre isolering är sjukdomar och skadegörare på grödorna. En del odlare tar då till metoder att använda kemiska bekämpningsmedel, men det har Ullgrens sedan länge bestämt sig för att klara sig utan, både i växthusen och i odlingen i övrigt. Däremot, trots miljömedvetandet, har Jimmy och Sammy inte lämnat oljan för uppvärmning av växthusen. Det skulle kräva en stor investering och de värmdes upp växthusen endast en kort

period på vårvintern och under riktigt kalla nätter på våren. Till detta kom den osäkra framtiden för trädgården. Det har flera gånger funnits hot mot deras trädgård då kommunen haft - och fortfarande har - planer på att bygga bostäder i området. Ett annat hot har några år varit att en industri haft avlopp ut i diket som leder ner genom Ullgrens mark och som är viktig för deras bevattning.

Del av Ullgrens handelsträdgård i Bällsta, Vallentuna år 2006. Det var sista året man fortfarande hade varmbänkar.

Margit och Kalle fick fem barn och de bidrog i hög grad till verksamheten. När Kalle och Margit åldrades tog så småningom några av barnen över verksamheten. År 1982 tog Jimmy och Sammy Ullgren över. Jimmy hade då arbetat åt Kalle och Margit i 25 år och Sammy i 16 år. Det var ett tufft beslut av föräldrarna som fortfarande hade många år kvar att leva och de var vana vid att bestämma det mesta i trädgården. Så det var inte självklart att inte lägga sig i allt som sönerna gjorde i verksamheten, men övergången fungerade bra.

För att klara konkurrensen från odlare i Sydsverige och från andra länder satsade Ullgrens alltmer på specialsortiment av sallat med lollo rosso-, ekblads-, frisé- och romansallat. Den inriktningen var framgångsrik och på senare år framför

Plantering av sallat görs i nya omgångar varje vecka. Maj 2018.

allt med restauranger och lokala butiker som kunder. Sallatsodlingen blev omfattande och kombinerades med blommor för att få odling under stor del av året.

Ullgrens anlitate i många år liksom John och Svea Rundqvist Agne Bergs åkeri för att få sina produkter in till grossisterna i Stockholm. Men sedan 1987 skötte de transporterna själva. De har levererat till olika grossister genom åren men även

Här lastas vagnar med lobelior för transport till Årsta-hallen. Maj 2018.

haft en egen plats för försäljning i Årsta trädgårdshall.

Ullgrens lobelior hade hög kvalitet och såldes i stora delar av Stockholmsområdet, här i ICA Vaddö i Älmsta.

I Hässelby odlade Ullgrens mycket blommor, som gladiolus, anemoner, iris, chrysantemum och tulpaner. I Vallentuna blev det för Kalle och Margit Ullgren inte minst mycket gladiolus, som är en ståtlig snittblomma som inte är lätt för hobbyodlare att klara. Men de odlade även violer, iris, tulpaner med flera blommor. Växthuset användes för att driva upp både gladiolus och andra blommor. Så småningom, i samband med generationsväxlingen, kom växthuset också att ersätta varmbänkar för att driva upp plantor av sallat och andra grönsaker. På senare år specialiserade sig Jimmy och Sammy på lobelia. De har dragit upp ca 280 - 290 000 lobelia per säsong, men trappade de sista åren ner till ungefär hälften. Många år odlade de även penséer i stor skala.

Trädgårdsbutiken Solgården startade 1996 och har ett brett sortiment på litet utrymme. Sammy Ullgrens fru Märta driver butiken där mycket av blommorna kommer från Ullgrens egna odlingar, främst lobelia och ampelväxter.

Omskolning av lobeliaplantor i mars 2018.

Jimmy och Sammy Ullgren i sallatsodlingen 2018.

Både Jimmy och Sammy är pensionärer sedan några år och det tycks tråkigt nog vara så att inget av barnen vill ta över trädgårdsmästeriet. De började 2018 minska omfattningen av odlingarna och från att ha haft ca 10 helårsanställda och lika många till under sommaren trappade de under de sista åren ner till bara ett par anställda. Sommaren 2021 bestämde de sig för att upphöra med odlingarna. Men Sammy och hans fru Märta kommer att tills vidare fortsätta med butiken Solgården.

Ett otroligt svårt beslut att sluta med odlingarna i handelsträdgården där Sammy vuxit upp, arbetat i över 50 år och som han drivit tillsammans med Jimmy i snart 40 år. *"Det har varit roligt - det är ju därför vi fortsatt så länge. Men allt har en ände."* Nu kommer marken att bebyggas med småhus, som så ofta förr i trädgårdsmästarnas historia. Foto: Roffe Andersson.

Lundholms handelsträdgård i Bollstanäs

Inte i Vallentuna - men i grannkommunen i väster, Upplands Väsby, startade 1945 Nisse och Edith Lundholm handelsträdgård i Bollstanäs. Den låg i södra delen av området Bredden där handelsområdet Bredden eller Infracity ligger idag. I Bollstanäs fanns under en period ganska många handelsträdgårdar. Bidragande var att gården Bollstanäs 1907 köptes av Rotebro-Bollstanäs Småbruks AB som styckade av tomter till egna hem och trädgårdsmästare. Det kan onekligen ses som en parallell till det som hände i Hässelby, Tungalsta och i Bällsta i Vallentuna. Ett annat skäl var givetvis att det var rimliga avstånd till marknaderna i Stockholm dit produkterna kördes med lastbil. För många av trädgårdarna säkrades vattenförsörjningen genom att en vattenförening bildades 1946 för att ta vatten från sjön Norrviken. Till en början hade Nisse och Edith Lundholm vatten från egen grävd brunn men de anslöt sin verksamhet till vattenledningen från sjön när den förlängdes till Bredden.

Nisse Lundholm var uppväxt i Hässelby där föräldrarna, Knut och Rut Lundholm, hade handelsträdgården som har numrerats nr 20 i *"Bland blomsterkungar och växt-hus"*. De hade som man kan se av fotot från ca 1940 en omfattande odling under glas. Släktfoto.

Lundholms trädgård i Hässelby låg mycket nära trädgården som startades av min farfar Anton Rundqvist och där alltså Antons dotter Edith växte upp. Edith blev kvar länge i familjen för att ta hand om sina yngre syskon när modern Hedda dog alltför tidigt, 1925. Äldre systemen Siri hade då arbete som telefonist, innan hon gifte sig med Ernst som varit sjöman. Men flera syskon var ännu mycket små, Margit var född 1920 och Greta 1922. Min far John och de andra bröderna var inte riktigt så unga och klarade sig ganska bra själva, men de arbetade tidigt i både fadern Antons och farfadern Johan Eriks trädgårdar.

Nisse Lundholm och Edit arrenderade mark för sin första trädgård från slutet av 1930-talet i Hässelby, nr 19 i 1930 - 31 års registerkarta över Hässelby, se avsnittet om handelsträdgårdar i Hässelby. De arrenderade av en Holmgren i Stockholm. Familjen Lundholm bodde i en liten stuga på ett rum och kök och min kusin Bosse har berättat att de varken hade rinnande vatten eller andra bekvämligheter inomhus. (Se även karta och foto på sid 38–39). Bosse var sju år när de 1945 flyttade till Bollstanäs.

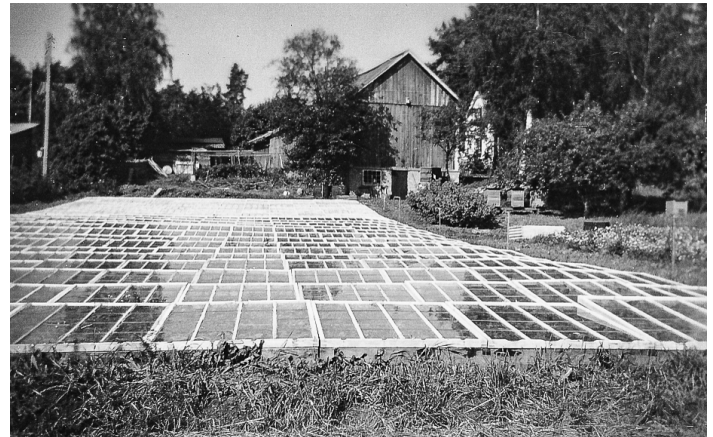

Nisse Lundholm och en granne planterar sallat i Bred-den, Bollstanäs. Man måste ha en stark rygg som trädgårdsmästare! Släktfoto, ca 1950.

I Bollstanäs odlade Edith och Nisse både på friland och i drivbänkar. På friland odlade de mycket blomkål och annan kål, purjolök, sallat, morötter och potatis, men även dill och persilja. I drivbänkar drog man upp sådant som senare planterades ut på friland såsom sallat, kål och purjo. Men i drivbänkarna odlade de även gurka och melon. Rädisa var en annan stor produkt.

Alla produkter såldes vid Klarahallen i Stockholm av en försäljare i hallen. Han hade för övrigt flera trädgårdsmästare att sälja åt. Packade torglådor hämtades varje morgon av en åkare i Bollstanäs, Allan Björkman. Lådorna var märkta med namn och togs tillbaka tomma.

Trädgårdsmästare Lundholms verksamhet i Bollstanäs i Upplands Väsby var på många sätt likartad med den som John och Svea Rundqvist liksom Margit och Kalle Ullgren bedrev i Vallentuna. Inte så konstigt då Edith, John och Margit var syskon, uppväxta och upplärda i sin pappa Antons och sin farfar Johan Eriks trädgårdar i Hässelby.

Här ser vi del av bänkgården, men lägg också märke till bikuporna vid fruktträden till höger. Precis här drogs 1969 den nya motorvägen, Uppsalavägen (E4), förbi Upplands Väsby rakt igenom deras ägor. (Se sid 131). Släktfoto, ca 1950.

I slutet av 1960-talet planerades en ny motorväg mellan Stockholm och Uppsala. E4-an genom Upplands Väsby kom att bli ett dråpslag mot handelsträdgårdar i Bollstanäs. Familjen Lundholm kämpade länge för att få en tunnel under motorvägen för att kunna fortsätta med sina odlingar. Men förgäves, fastigheten blev 1969 uppdelad av motorvägen så deras hus hamnade på ena sidan vägen och större delen av trädgården på den andra sidan. Det gjorde fortsatt verksamhet omöjlig. De tvingades ge upp sin handelsträdgård och flyttade till en ”vanlig” villa i Bollstanäs.

Några källor för avsnitt om Vallentuna, Ullgrens och Bollstanäs:

(se referenslista i slutet av boken)

- Släktens kunskaper
- Vallentuna - ung ort i gammal bygd.
- Örnen, bilan och stjärnorna
- Bollstanäs egnahemsägareförening 100 år 1912 – 2012
- Hök, Jonas. Handelsträdgårdar i Vallentuna förr och nu.